

Sammanfattningsvis kan sägas att jag är fundersam till avgränsningar och vad som utgör studiens reella empiriska inramning. Det finns glidningar i begrepps användningen och akribin haltar när författare ges fel namn och litteratur saknas i källförteckningen. Men, det är också en avhandling som väcker många tankar och ger goda insikter i stadsrummets auditiva inramning och musik i butik. Det är en avhandling som markerar en tydlig metodologisk ambition, nämligen vikten av att lyfta fram ljudbildernas betydelse för analytiska insikter. Den ger också en inblick i diskussioner om butiksmusik, vilka positioner som ryms och hur fenomenet kan tolkas; samtidigt som den skapar en god förståelse av hur människor tolkar och begriper stadsrummet utifrån musikaliska referenser och auditiva intryck.

Lars Kaijser, Stockholm

David Gunnarsson: *Gäst i Sverige. Sanningsregimer, villkorade själv(re)presentationer och nationell tillhörighet vid moskévisningar i Stockholm*. Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet 2016. 214 s. English summary. ISBN 978-91-7649-419-6.

Gäst i Sverige. Sanningsregimer, villkorade själv(re)presentationer och nationell tillhörighet vid moskévisningar i Stockholm är som rubriken avslöjar en studie av sanningar om muslimer i Sverige. Etnologen David Gunnarssons fokus ligger på hur kunskap om muslimer produceras inom ramen för guidade turer i moskén på Södermalm, Zayed bin Sultan al-Nahayan-moskén i Stockholm. Avhandlingens huvudproblem utgörs av hur uppfattningar om muslimer styr samtal i samband med besöken, hur *sanningar* förhandlas och blir beroende av möjliga och omöjliga positioner. Visningarna är en form som ger guiden, som muslimsk röst, möjlighet att presentera alternativa utsagor om vilka muslimer är och vad de gör. Besökarna å

sin sida kan ta emot, svara och utmana dessa utsagor. I avhandlingsarbetet undersöker Gunnarsson vem som kan tala med *auktoritet*; vem *kan* förmedla sanningar om den man är och det man gör.

Såväl i Sverige som i flera andra länder i Europa och den så kallade västvärlden har muslimer kommit att bli konstituerande utsida i skapande av nationell identitet. Berättelser om ett *dom* har kommit att användas i politik, media och vardagliga samtal som en grupp vilken tydligt kan etiketteras som Andre. Med stöd i idéhistorikern Michel Foucaults resonemang om makt, kunskap och vetande – närmare bestämt begreppet *sanningsregimer* – vill Gunnarsson visa att vad som lyfts fram som sant i vissa praktiker under en bestämd tidpunkt och plats är avhängigt samhällets maktmekanismer. Med hänvisning till filosofen Judith Butler pekar Gunnarsson på nödvändigheten i att inneha en position inom satta sanningsregimer för att ett subjekt överhuvudtaget ska bli förståeligt och greppbart. Som exempel lyfter han fram att moskén kan uppfattas som möjligt tillhåll för terrorism, och att dess besökare är potentiella terrorister, utifrån en föreställning om muslimer som våldsamma. Föreställningar som dessa kan resultera i att guiderna känner sig manade att presentera islam som en särskilt fredlig religion och att moskén är en specifikt öppen plats.

Utöver begreppen sanningsregimer och positioner använder Gunnarsson även *authority* och *storyline* som främst hämtats från pedagogikforskaren Bronwyn Davies. Jag ser det som att dessa två begrepp är de som jobbar mest i avhandlingens analytiska delar. *Storylines* är ett begrepp genom vilka samtalen under de guidade turerna kan förstås som präglade av vissa ontologier, i bemärkelsen att trådarna i en konversation är influerade av en särskild världsbild. Utifrån detta blir dialogerna förhandlingar om legitimitet, ett spel om positioner i relation till vad andra säger och vad som är en sann världsbild. *Authority* använder Gunnarsson för att analysera agentskap och motstånd, och menar att begreppet stödjer sig på tre saker: 1) antagande om en subjektsposition som gör det möjligt att tala och att bli hörd, 2) att bli berättare, författare,

den som berättar sina personliga multipla betydelser och begär samt 3) att kunna överskrida givna betydelser av sanningsregimer och skapa nya betydelser.

Gunnarsson har empiriskt valt att fokusera på berättelser situerade från moskén på Södermalm i Stockholm, där framförallt guider från Islamiska Förbundet erbjuder sina versioner av vad det betyder att vara muslim generellt och i Sverige specifikt. Studien grundar sig främst på deltagande observationer under fjorton guidade turer genomförda mellan åren 2003 och 2006, samt intervjuer med tjugotvå besökare och de tre guider som främst hållit i dessa visningar. De flesta besöken var i studiesyfte, varav nio var grupper från grundskola och universitet, fyra från intresserade inom arbetsplatser och organisationer och en var arrangerad av Stockholms stadsmuseum. Utifrån studiens avgränsningar hade det varit intressant med en diskussion om vad specifika informantgrupper, företrädesvis elever, gör för möjliga berättelser. Jag hade även gärna sett en uppföljning av intervjuer de efterföljande tio åren, då mycket har skett i Sverige under senare tid. Men jag förstår att det är en fråga om vad som har varit genomförbart. Utöver detta material har Gunnarsson inkluderat pressmaterial, arkivdata, broschyrer och foldrar som delats ut i moskén, skönlitteratur samt information via mailing-lista för muslimer. Sammantaget har denna bredd av empiri fungerat som stöd i utredningar av sanningar som uttalats inom de guidade turerna. Turerna utgör möjligheter för guider i moskén att lyfta fram vad muslimer är, att inta auktoritet eller författarröst i berättelser om sig själva – utifrån de sanningar guiderna har och vill förmedla. Det handlar exempelvis om byggnadens historia och valet att upprätta den där den står utifrån att den fysiskt och geografiskt är placerad mot Mecca (framförallt erbjuder bönerummet möjlighet att be i rätt riktning). Utrymmena är väl uttänkta för den verksamhet som bedrivs och det finns även ett hopp om att moskén ska fungera som en mötespunkt i Sverige och Europa med ambitionen att underlätta integrationen för muslimer som migrerar till Sverige samt utgöra en brygga mellan majoritetsbefolkningen och svenska muslimer.

Gunnarsson gör nedslag i några kraftfulla sanningsregimer, som han framförallt urskiljer genom att studera mediala representationer av muslimer i relation till det besökare frågar om och guiderna berättar i samband med visningar. Jag uppfattar att guiderna ofta gör det som bland andra den feministiska forskaren och aktivisten bell hooks kallar för *talking back*. Gunnarsson visar hur besökare och media iscensatt grova föreställningar om muslimer som potentiella extremister, som patriarkala och i grunden definierade på alla sätt av sin religiositet – upprepade bilder som manar guiderna till att just svara tillbaka. De tvingas göra det de kan för att återta rätten att definiera vad de själva är och vad som är grundläggande utmaningar för det samhälle vi befinner oss i.

Med stöd i bland andra litteraturvetaren Edward Saids betydande verk *Orientalism* (1978) och efterföljande forskning om orientalismens former, visar Gunnarsson att guiderna har svårt att navigera bortom porträtt av muslimer som kulturellt annorlunda eller som ett politiskt hot. Så vad gör då guiderna i sina försök att bryta etablerade uppfattningar om vad islam och muslimer är? Gunnarsson visar hur en strategi blir att försöka upprätta identifikation mellan så kallat svenskt och muslimskt, genom att exempelvis framhålla islam som särskilt tolerant och öppet. Här betonas att muslimer i Sverige är flitigt organiserade på grund av att de är så präglade av svenskt föreningsliv (att moskén till och med skulle kunna vara röd med vita knutar) samt att kvinnor och män värderas lika, med betoning på att praxis gällande slöja egentligen är mer tradition än religion. Det sista temat, om kön och jämställdhet läggs det särskild vikt vid. Det visar sig nämligen att det vid varje visning och efterföljande intervju kommer upp frågor som rör islam och kön, det är så pass markant att Gunnarsson lyfter upp detta spår som kanske en av de främsta skiljelinjerna i dominerande berättelser om ett andrafierat muslimskt i relation till något föreställt svenskt. Diskurser om kön och jämställdhet utgör även en ingång till ständiga överträdelser i mötet mellan besökare och guide, där den ena efter den andra besökaren ställer sig i position som norm och ifrågasätter

den Andres position som far, bror, mor, syster, son, dotter etc. Ett resultat som detta omfattande arbete visat på är att svenska muslimer snabbt kan positioneras som den Andre, som en obekvämt gäst i sitt eget hemland, när en sekulär företrädesvis vit svensk känner ett behov av att stabilisera sin världsbild. Det är en världsbild byggd på sanningar om muslimer utifrån media representationer, idén om att muslimer är mer religiösa än andra grupper, och att det finns ett tydligt behov av upplysning om demokrati och jämställdhet (utifrån självbilden att svenskhet är likställt med detta).

Avhandlingen behandlar frågor om hur guidernas berättelser influeras av en pågående andrafiering där svenska muslimer blir nästintill en omöjlighet; alltså att kunna ställa svensk och muslim intill varandra. Författaren diskuterar hur de görs till en grupp som ska räknas, som är förväntat icke-demokratisk, som förväntas förhålla sig till orientalistiska stereotyper om ett dem som är potentiellt våldsamma, rasifierade positioner och återkommande situerade som specifikt religiösa – mer religiösa än andra (som David Thurffjell tar upp i sin studie om de postkristna svenskarna). Och även om Gunnarsson mycket riktigt poängterar att det är för enkelt med en *storyline* som positionerar svenskar som självklart sekulära, instämmer jag i en referens till Jenny Ask om att för svenska muslimer kan säkerligen Sverige uppfattas som ett land där det råder brist på religiositet.

Det är uppenbart att berättelser präglade av att uppleva sig som gäst eller värd är kopplade till en rasifierad religiositet och här hade jag gärna sett en mer ingående diskussion om betydelse av vithet och sekularitet i en svensk kontext. Vid något tillfälle uppger Gunnarsson att han frågat om etnisk tillhörighet, och skriver att det förefaller ha påverkat efterföljande samtal. Och jag hade gärna läst ytterligare om forskarens egna positioner i relation till möjliga uttåg, utan att ta för mycket utrymme från intervjupersonernas berättelser. Den argentinska filosofen Maria C. Lugones har bland andra länge argumenterat för att vita feministiska forskare har mycket att lära om upplevelser av att vara en så kallad "outsider"; att se skillnader mellan att

säga att en är just vit, medelklass, sekulär och så vidare och att konfrontera dessa egenskaper kan bidra med kunskap. Lugones hävdar att det är viktigt att försätta sig i en position av utanförskap för att se annat än det man är van vid. En risk med detta resonemang är givetvis att fastna i improduktivt cirkulerande kring vit skuld. En annan risk är att det landar i icke-performativa uttalanden, som kulturteoretikern Sara Ahmed har skrivit om, vilka på samma sätt syftar till att rentvå individen från den kletiga, intoleranta rasismen. Men samtidigt finns det inga alternativ för den solidariskt intresserade än att försöka hantera olust och insikt om att ingen är ren från rasism, sexism eller den kapitalistiska ordningen med mera.

I detta fall blir det märkbart att sekulära normer slår igenom i framförallt besökarnas frågor, och guidernas försök att möta upp dominerande föreställningar. Sekulära argument och handlingar utgör en förstahet i en skandinavisk kontext. Denna förstahet blir till både genom att exkludera religion, främst islam, och genom att sekularitet sammanflätas med andra förstaheter, eller intersektioner, som modernitet, vithet, svenskhet och objektivitet. Sekulariteten framstår som det neutrala, som samhällets kärna, och troende, framförallt muslimer, förväntas anpassa och förminska sin tro, privatisera den. Tro omtalas och uppfattas som något som kan lämnas hemma, som sekundärt i förhållande till jaget. Att de som identifierar sig med sekulära positioner kan ställa krav som dessa visar i sig på sekularismens privilegierade position och innehåll.

Just upplysningen har utsatts för kritik av postkoloniala och dekoloniala tänkare. Kunskapen som den producerats med centrum i väst och spridningar utåt till periferin och till de oupplysta. I en avslutande vädjan till upplysning ser jag därför en risk att upprepa just den berättelse som avhandlingen har för avsikt att undvika. Den om det toleranta Södermalm eller Sverige, där de välvilligas makt döljs genom sin egen välvilja och de accepterade Andra, vilka blir avvikare likaväl som de icke-toleranta som inte bekräftar det sekulära, toleranta, moderna samhället, där alla ska få välja religion liksom de

kan välja något annat. Studien visar på hur religion görs till något privat, en intimisering som väcker frågor om respekt; men vad respekt egentligen är förblir ofta oklart. Det här är en studie med utgångspunkt i moskévisningar i Stockholm, och som följd av detta blir det en avhandling som ger läsaren kunskap om ett land med ett kolonialt och rasistiskt förflutet med tydliga utmaningar idag och för framtiden.

Gunnarsson tar stöd i Sara Ahmeds begrepp bekvämlighetszon – kortfattat vem som kan känna sig bekväm, hur och var – där vissa snabbt kan identifiera sig som självklart vetande, i det här fallet de som (om inte artikulerat) återkommande definieras som vit, svensk, sekulär och därigenom repeterar detta som norm upplever sig som bekväma. Med stöd i Ahmed visar Gunnarssons studie tydligt på det paradoxala i att positionen som guide och den som berättar snabbt kan ifrågasättas och övertas av besökaren utifrån dennes förmodade position som hemmahörande och vetande. Avslutningsvis konstaterar författaren själv att det förefaller mycket svårt att inta positionen *gäst* och samtidigt tillhöra positionen svensk, men kanske än svårare att passera som *värd* och samtidigt inta positionen muslim. Frågan är om det överhuvudtaget är möjligt att inte vara gäst i Sverige och samtidigt ha muslimsk tillhörighet?

David Gunnarsson har genomfört ett angeläget arbete, som jag är mycket tacksam över att ha fått ta del av. Med teorier om vetande, makt, tal och subjektsskapande har Gunnarsson på ett förtjänstfullt sätt pekat ut hur kringskurna självpresentationer blir för muslimer i Sverige idag. Avhandlingen erbjuder sanningar, smärtsamma sådana, men även glimtar av berättelser om annat än reflektioner av en rasistisk samtid. Moskén på Södermalm är en plats som har blivit skändad med hakkors, handlingar som speglar nyfascistiska och rasistiska spår i Sverige, men det är också den plats där skolelever inte kan hejda impulsen att be tillsammans med andra när klassen ändå har gjort ett besök.

Linda Berg, Umeå

Martin Gunnarson: *Please be Patient. A Cultural Phenomenological Study of Haemodialysis and Kidney Transplantation Care*. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, Lund 2016. 435 s. Svensk sammanfattning. ISBN 978-91-981458-3-0.

I sin avhandling *Please be Patient* undersöker Martin Gunnarson människor med hälsoproblem relaterade till njursvikt. De utsätts för medicinsk behandling som i mångas ögon uppfattas som tämligen vardaglig men som enligt Gunnarson också är omvälvande och dramatisk för dem som genomgår den. Han är också intresserad av patienternas utvecklande av rutiner i relation till den högteknologiska behandlingen samt de drabbades erfarenheter av behandlingsalternativen dialys och transplantation.

Studiens syfte kretsar kring att undersöka hur patientskap och individualitet (i Gunnarsons svenska översättning benämnt ”personskap”) skapas, gestaltas och förhandlas samt hur sådana processer är kulturellt inbäddade och normativt laddade.

Introduktionskapitlet är långt och utvecklat. Redogörelsen för tidigare forskning är välskrivet, positionerar avhandlingen i forskningsfältet och plockar upp de arbeten som har inspirerat Gunnarsons undersökning. Inledningen omfattar även en bra diskussion om etiska frågor och fältarbetsmetoder. Jo, inledningen kunde ha varit kortare. Men sammantaget reflekterar författaren över val, förhållnings- och tillvägagångssätt på ett sätt som vi sällan ser.

Gunnarson kallar sin studie för ”kulturfenomenologisk”. Kulturbegreppet definieras ganska traditionellt som idéer, normer, värden och praktiker som delas över tid. Det har ingen uppenbar, ”arbetande”, funktion i undersökningen mer än att det pekar åt det kollektiva och gemensamma, vilket troligen har haft betydelse för avhandlingens fenomenologiska utgångspunkter.

Det fenomenologiska perspektivet fokuserar på kropp och inte minst på hur kroppen framträder när den blir sjuk eller inte fungerar som för-